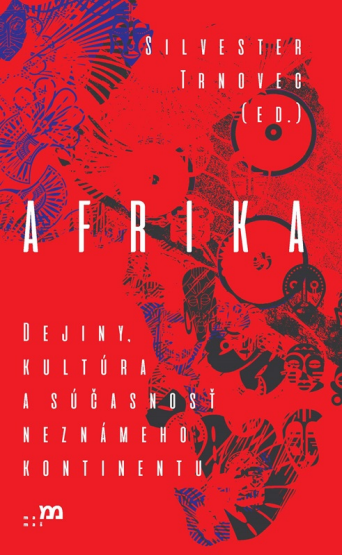

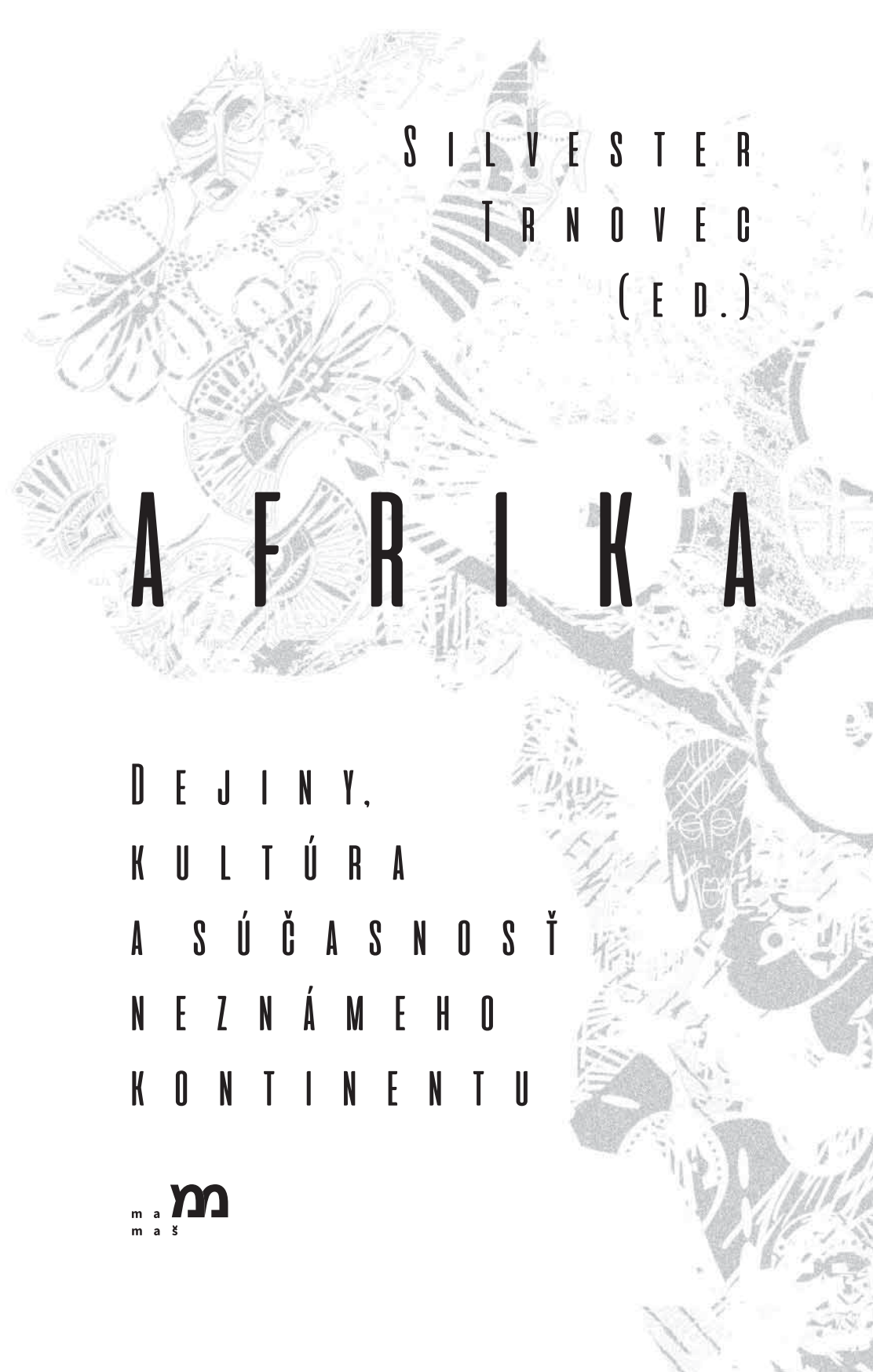
SILVESTER
TRNOVEC
(ED.)

A F R I K A

DEJINY,
KULTÚRA
A SÚČASNOSŤ
NEZNÁMEHO
KONTINENTU

m a m
m a ž

S I L V E S T E R
T R N O V E C
(E D .)

A F R I K A

D E J I N Y,
K U L T Ú R A
A S Ú Č A S N O S Ť
N E Z N Á M E H O
K O N T I N E N T U

m a
m a ž

Silvester Trnovec (ed.)

AFRIKA

Dejiny, kultúra a súčasnosť neznámeho kontinentu

Druhé rozšírené a doplnené vydanie

Odborní recenzenti:

prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

doc. PhDr. Jan Klíma

Slovak edition © Vydavateľstvo MAMAŠ 2025

All rights reserved.

ISBN 978-80-8268-215-4

*Venované Vieri Pawlikovej-Vilhanovej,
zakladateľke afrických štúdií na Slovensku.*

○BSAH

Predhovor k druhému vydaniu

13

Úvod

15

KAPITOLA 1

Afrika už nie je ďaleko – vnímanie Afriky v našej spoločnosti

Miša Krenčeyová

25

KAPITOLA 2

Človek a krajina: Afrika z geografickej a ekonomickej perspektívy

Daniel Gurňák

45

KAPITOLA 3

Kto sú Afričanky a Afričania? Obyvateľstvo a jazyky Afriky

Silvester Trnovec

61

KAPITOLA 4

Štát a spoločnosť v Afrike do príchodu Európanov

Silvester Trnovec

73

KAPITOLA 5

**Obchod s otrokmi v dejinách
Afriky a Európy**

Silvester Trnovec

99

KAPITOLA 6

Afrika pod vládou Európy

Silvester Trnovec

119

KAPITOLA 7

Nezávislá Afrika a dedičstvo kolonializmu

Silvester Trnovec

137

KAPITOLA 8

Južná Afrika – od apartheidu k demokracii

Jarmila Brezinová

151

KAPITOLA 9

Tradičné africké náboženstvá

Pavel Miškařík

171

KAPITOLA 10

Kresťanstvo a islám v Afrike

Pavel Miškařík

193

KAPITOLA 11

Literatúry afrického kontinentu

Dobrota Pucherová – Vojtěch Šarše – Zuzana Gažáková

211

KAPITOLA 12

**Rodové vzťahy, skúsenosti žien
a LGBTIQ v Afrike**

Miša Krenčeyová

245

KAPITOLA 13

Zopár úvah o panafricanizme

Getnet Tamene

267

KAPITOLA 14

Arabská jar v severnej Afrike

Jaroslav Drobný

281

KAPITOLA 15

Afrika v medzinárodných vzťahoch

Vilém Řehák

301

KAPITOLA 16

**Genocída v Sudáne – historické súvislosti
etnických konfliktov v Dárfúre**

Emanuel Beška

327

KAPITOLA 17

Rwanda 1994 – cesta ku genocíde

Vilém Řehák

359

KAPITOLA 18

**Móric Beňovský ako kolonizátor
na Madagaskare**

Patrik Kunec

375

KAPITOLA 19

**Československo, studená vojna
a dekolonizácia Afriky**

Barbora Buzássyová

397

KAPITOLA 20

**Slovenská zahraničná politika
a Afrika po roku 1993**

Peter Holásek

423

O autorkách a autoroch

441

Poznámky

444

Zoznam ilustračných fotografií

470

Edičná poznámka

Islam alebo islám? Moslim alebo muslim? Mohamed alebo Muhammad? Čitateľky a čitateľov tejto knihy môžu trochu prekvapiť iné tvary slov či mien pôvodom z arabčiny, než s akými sa bežne stretávajú v slovenskom mediálnom priestore či na školách. Správnosť prepisovania z arabčiny do slovenského jazyka je stále predmetom odborných diskusií a jednotná norma neexistuje. Autori predloženej publikácie sa preto v tejto otázke pridržiavali knihy *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny*, ktorá vyšla z prostredia Ústavu orientalistiky Slovenskej akadémie vied.¹ Na jej základe sú v našej práci slová ako islam a moslim písané ako islám a muslim. Rovnako tak meno Mohamed sa prepisuje tak ako znie v arabskom origináli – Muhammad. V prípade, že ide o osoby žijúce mimo arabského sveta, napríklad v anglofónnych krajinách, uvádzame ich mená v zaužívanej podobe. Podobne postupujeme aj pri ďalších menách, ktoré majú pôvod v arabčine. Na rozdiel od zmienenej publikácie v našej knihe uvádzame spoluhlásku ajn (ʿ) aj na začiatku slova. Nezjednodušili sme prepisy spoluhlások dh, th (v oboch prípadoch je výslovnosť rovnaká ako v anglickom jazyku) a ponechali sme tiež písmeno q (nemenili sme ho na spoluhlásku k).

Predhovor k druhému vydaniu

Písanie tohto textu ma zastihlo v západoafrickom Senegale. Po každom dni strávenom v dusnej študovni v Senegalských národných archívoch v Dakare som si doprial dlhú prechádzku popri Atlantickom oceáne a vychutnával jeho osviežujúci vietor. Po celý čas som pred sebou mal neďaleký malý ostrov Gorée, vzdialený len niekoľko minút loďou z dakarského prístavu, ktorý je dnes symbolickým miestom pamäti atlantického obchodu s africkými otrokmi. Takéto prechádzky človeka vždy akosi svojvoľne dovedú k premýšľaniu o najrôznejších témach minulosti, súčasnosti i budúcnosti.

Keď sa v roku 2021 pripravovalo prvé vydanie tejto knihy, nikto z autorov, ktorí sa na nej podieľali, sa neodvážil odhadnúť, či sa stretne z výraznejším záujmom čitateľov, alebo či zapadne v záplave iných publikácií. No rýchlosť s akou sa kniha vypredala predstihla všetky očakávania jej autorov a autoriek. Pre nás to bol úspech, ktorý nám zároveň potvrdil, že na Slovensku existuje seriózny záujem o odborné informácie o Afrike a jej obyvateľoch. Bolo to pre nás o to dôležitejšie, že v našich končinách sa väčšinou prezentuje iný obraz Afriky, a žiaľ, naďalej pretrváva: Afrika ako stagnujúci, divoký či dokonca zaostalý kontinent.

Aj to bol jeden z dôvodov, prečo som hneď súhlasil, aby sme pripravili druhé rozšírené vydanie tejto knihy. Spolu s autormi a autorkami cítíme záväzok naďalej prispievať k lepšiemu pochopeniu Afriky a ľudí, ktorí ju nazývajú domovom. Chceme priblížiť čitateľom Afriku, ktorá má svoje plnohodnotné miesto vo svetových dejinách ako kontinent, ktorý je neuveriteľne rozmanitý, ktorý sa dynamicky mení a ktorého obyvateľia,

rovnako ako všade inde na svete, reagovali a reagujú svojím vlastným spôsobom na zmeny, ktoré sa ich bezprostredne dotýkali či dotýkajú. A ktorý zároveň má, podobne ako iné časti sveta, aj svoje špecifické problémy, historické traumy či výzvy do budúcnosti.

Zamýšľať sa nad týmito témami priamo v hlavnom meste Senegalu malo pre mňa neoceniteľnú pridanú hodnotu. Dakar totiž sám o sebe ponúka mnoho miest, kde sa viaceré myšlienky, na ktorých táto kniha stojí, pretavujú do konkrétnej a hmatateľnej podoby. Jednou z nich je bezpochyby návšteva novootvoreného Múzea čiernych civilizácií. Ide o modernú kultúrno-vzdelávaciu inštitúciu, ktorej hlavnou misiou je dokumentácia prínosu Afriky do svetového kultúrneho a vedeckého dedičstva.

V dnešnej Európe je stále bežné stretnúť ľudí, ktorí majú problém o Afrike v takýchto súvislostiach uvažovať. Naopak, je stále rozšírené vnímať Afriku ako kontinent, ktorý je v akomsi protiklade k všetkému, čo dnes reprezentuje moderný západný svet. V kontexte migrácie stále zaznievajú aj také názory, podľa ktorých sa Afričania údajne nevedia prispôbiť európskym hodnotám ako demokracia či sloboda vierovyznania.

Vedie ma to k presvedčeniu, že pokiaľ bude aj naďalej takéto vnímanie Afriky a jej obyvateľov v našej spoločnosti pretrvávať, budú knihy ako je táto stále veľmi dôležité a potrebné.

Silvester Trnovec
Dakar, marec 2025

Úvod

Silvester Trnovec

„To, čo vidí sediaci starec, nevidí stojace dieťa.“
Jorubské príslovie

Príslovia či porekadlá sú dôležitou súčasťou každodenného života v rôznych kútoch Afriky. Objavujú sa v bežnej komunikácii ľudí na hlučnom trhovisku niekde v senegalskom Dakare či pri spoločenských udalostiach ako sobáš alebo náboženský sviatok v lesoch Konga. Predstavujú tiež významnú časť kultúrneho dedičstva mnohých afrických spoločností. Vyššie uvedené príslovie Jorubov zo západnej Afriky zdôrazňuje múdrosť nadobudnutú životnými skúsenosťami, ale aj význam vedomostí pre lepšie pochopenie sveta okolo nás. A práve preto predstavuje veľmi vhodný úvod do tejto knihy.

Poznanie Afriky a jej obyvateľov v našej spoločnosti azda nikdy nebolo dôležitejšie ako dnes. Odborníci z viacerých vedných disciplín dokonca upozorňujú, že budúcnosť Európy v 21. storočí leží do veľkej miery práve v Afrike. Niektorí dokonca o 21. storočí uvažujú ako o „africkom storočí“.¹ Klimatické zmeny, nárast populácie afrického kontinentu, migrácia či ekonomické výzvy a príležitosti dnes vedú európske aj africké štáty k prehodnocovaniu doterajších vzťahov a k hľadaniu nových partnerstiev. Navyše, Afrika aj Európa majú za sebou dlhú, hoci často komplikovanú spoločnú históriu, ktorá sa pod vplyvom globálnych politicko-spoločenských udalostí čoraz častejšie dostáva do centra či už diplomatických vzťahov, pozornosti médií alebo spoločenských diskusií.

Napriek tomu je Afrika na Slovensku stále málo známym a zároveň aj najmenej pochopeným kontinentom. O Afrike a Afričanoch sa u nás naďalej šíria rôzne mýty či polopravdy zdedené z čias kolonializmu. Značná časť slovenskej verejnosti má stále predstavu o Afrike ako o „temnom“ kontinente obývanom ľuďmi bez skutočnej histórie, civilizácie či kultúry.

*Umelecké stváranie jednoty a nezávislosti Afriky. Dakar, Senegal.
(Zdroj: Silvester Trnovec)*

Na druhej strane však záujem o africký kontinent a témy s ním súvisiace neustále narastá. Prirodzená túžba ľudí poznávať cudzie krajiny a kultúry v dnešnom svete technológií a možností dopravy dostáva úplne nový rozmer. Afrika už dávno nie je pre obyvateľov strednej Európy príliš vzdialená či nedosiahnuteľná. K už tradičným dovolenkovým destináciám v severnej Afrike ako Egypt, Tunisko a Maroko sa pridávajú ďalšie a ďalšie africké krajiny. Počuť slovenčinu v Kapskom Meste, na Zanzibare či na safari v Keni alebo Tanzánii už vôbec nie je takou raritou ako ešte v nedávnej minulosti.

Rovnako tak správy o dianí na africkom kontinente sa v slovenských médiách objavujú čoraz častejšie. Svedčí to o tom, že Afrika v našom prostredí už dávno nie je kontinent, o ktorý sa nemusíme zaujímať. Naopak, dianie v Afrike výrazným spôsobom ovplyvňuje dianie v Európskej únii, a teda aj na Slovensku. Asi najcitlivejšie vnímaným javom

u nás je v posledných rokoch najmä migrácia afrického obyvateľstva do Európy, ktorá naďalej ostáva veľkou výzvou do budúcnosti.

Afrika má dnes viac ako 1,5 miliardy obyvateľov, pričom ide o jednu z najrýchlejšie rastúcich populácií na svete. Predpokladá sa, že už do roku 2050 sa počet afrického obyvateľstva takmer zdvojnásobí. V dôsledku vážnych následkov klimatickej zmeny a environmentálnych problémov sú však mnohé regióny Afriky čoraz náročnejšie nielen pre dôstojný život, ale aj pre život v jeho základných podmienkach.

Ako príklad môže slúžiť predovšetkým oblasť Sahelu. Ide o rozsiahle geografické pásmo polopúští a saván tiahnuce sa naprieč Afrikou po celom južnom okraji Sahary. Je to etnicky aj nábožensky veľmi rôznorodý región – a zároveň najchudobnejší na svete. V súčasnosti tam žije okolo 130 miliónov ľudí a tamojšia populácia naďalej narastá. Sahel však dlhodobo charakterizujú vážne environmentálne a klimatické problémy ako vysychanie pôdy, rozširujúca sa púšť, dlho trvajúce suchá a nedostatok vodných zdrojov. Navyše, túto oblasť zasiahla v posledných desaťročiach mimoriadna eskalácia politického, etnického či náboženského násillia, ktoré vyháňa z domovov milióny ľudí. Medzi dôležité príčiny týchto konfliktov patria aj spomínané environmentálne problémy, a to najmä nedostatok pôdy a prístupu k vode. Nie je preto náhoda, že v roku 2019 Európska únia zaradila Sahel medzi svoje strategické priority.

Afrika sa však objavuje v spoločenskej diskusii aj v rôznych iných súvislostiach, než sú konflikty, džihádizmus či vážne následky klimatickej zmeny. Napríklad protesty hnutia *Black Lives Matter* (Na životoch černochoch záleží), ktoré v roku 2020 zasiahli USA aj Európu, rozvírili nevídanú vlnu vášní a diskusií aj na Slovensku. Obchod s otrokmi či kolonializmus a jeho dedičstvo sú témy, o ktorých sa čoraz viac bežne diskutuje aj v slovenských médiách či na sociálnych sieťach. Sú to zároveň témy, ktoré bezprostredne súvisia s Afrikou a jej vzťahom s Európou. Žiaľ, množstvo dezinformácií či poloprávd vytrhnutých z kontextu upozorňuje na jednu dôležitú skutočnosť – poznanie hlbších súvislostí, ktoré by umožnili témy súvisiace s Afrikou lepšie pochopiť, je v našej spoločnosti stále nedostatočné.²

Kniha *Afrika: dejiny, kultúra a súčasnosť neznámeho kontinentu* si kladie za cieľ túto medzeru vyplniť. Je určená každému, kto sa zaujíma o svet v jeho najrôznejších podobách. Svojím obsahom však určite osloví rovnako tak širšiu akademickú verejnosť, ako aj novinárov, publicistov, učiteľov či študentov. Zámerom knihy je prispieť k lepšiemu poznaniu

Afriky ako nesmierne rozmanitého, príťažlivého a zaujímavého kontinentu, ktorý podnecuje fantáziu a predstavivosť ľudí v Európe už po celé generácie. Opiera sa pritom o vedomosti a poznanie odborníkov a odborníčk, ktorí štúdiu Afriky zasvätili veľkú časť svojho života.

Práve nedostatok poznania totiž prispieva k pretrvávaniu rôznych predsudkov voči Afričanom a Afričankám, ktoré často vyúsťujú až do otvorených prejavov xenofóbie a rasizmu. Touto knihou tak chceme prispieť nielen k šíreniu poznania o Afrike, ale aj k budovaniu lepšej a tolerantnejšej spoločnosti.

O čom kniha je a kto ju vytvoril

Aká teda Afrika vlastne je? A prečo je taká, aká je? Je to naozaj neznámy či dokonca „temný“ kontinent? Kto vlastne sú Afričania a Afričanky? Ako a kde žijú? Aké náboženstvá vyznávajú? Aké bolo a aké je postavenie žien v Afrike? Aké boli africké dejiny? O čom bola politika apartheidu v Južnej Afrike? Aké vzťahy mala Afrika s Európou v minulosti a aké sú dnes? Aké je postavenie Afriky v medzinárodných vzťahoch 21. storočia? A čo spájalo či spája Afriku so Slovenskom?

Týmto aj mnohým ďalším otázkam sa venujú jednotlivé kapitoly tejto knihy. Na jednej strane sa autori snažia nabúrať rôzne mýty či zastarané predstavy o Afrike a Afričanoch. Na strane druhej sa nevyhýbajú ani citlivým a kontroverzným témam ako ekonomické trendy, chudoba, korupcia, konflikty či genocídy.

Kniha tiež ponúka pohľad na to, ako prírodné podmienky a geografické špecifiká ovplyvňovali a ovplyvňujú vývoj ľudských spoločností na africkom kontinente, alebo aké štáty, ríše či kultúry vznikli v Afrike v dávnej minulosti. Dočítate sa tiež o atlantickom obchode s otrokmi či o dedičstve európskeho kolonializmu. Kniha rovnako ponúka pohľad do niektorých dôležitých oblastí života obyvateľov Afriky ako napríklad náboženstvo či rodové vzťahy. Venuje sa tiež formovaniu moderných literatúr, ktoré predstavujú významné okno do súčasných afrických spoločností. Špeciálnou časťou knihy sú záverečné kapitoly, ktoré na vybraných príkladoch poukazujú na rôzne vzťahy Afriky s dnešným územím Slovenska vrátane pôsobenia modernej slovenskej diplomacie v afrických krajinách.

Napísať knihu o celom jednom kontinente z rozličných uhlov pohľadu určite nie je jednoduché. Jedným z prvých problémov pri zostavovaní

tejto knihy bola preto otázka, o akej Afrike kniha vlastne bude. Africký kontinent sa totiž z rôznych geopolitických či kultúrnych hľadísk často delí na dve akoby odlišné časti: severná Afrika sa chápe aj ako súčasť arabského, resp. blízkovýchodného sveta a potom je tu Afrika na juh od Sahary, označovaná aj ako subsaharská Afrika, alebo niekedy dokonca ako „čierna“ Afrika. Toto rozdelenie má svoje korene vychádzajúce z komplikovaného historického a kultúrneho vývoja. Výrazne ho však ovplyvnili aj dávne klimatické zmeny, ktoré viedli ku vzniku Saharskej púšte. Tá totiž vytvorila obrovskú prírodnú bariéru, ktorá oddelila ľudí žijúcich na severe Afriky od tých, ktorí žili a žijú na juh od Sahary.

Ako autori tejto knihy sme sa rozhodli pre koncept, ktorý chápe Afriku ako jeden kontinent. Svojím obsahom tak kniha pokrýva severnú aj subsaharskú Afriku. Vychádzame z predpokladu, že oba regióny sú síce v mnohom odlišné, no sú zároveň historicky aj kultúrne výrazne prepojené. Keďže Afrika na juh od Sahary je v našom geografickom prostredí asi najmenej známa, venujú jej jednotlivé kapitoly knihy o niečo viac priestoru.

Druhé vydanie tejto knihy prináša aktualizované a v niektorých prípadoch aj rozšírené kapitoly z pôvodného prvého vydania. Ide najmä o kapitoly, ktoré sa zaoberajú súčasnou Afrikou a jej obyvateľmi a bolo preto potrebné prispôsobiť ich súčasnému vývoju. Kapitola Afrika z geografickej perspektívy preto na rozdiel od prvého vydania venuje viac pozornosti aj otázkam klimatickej zmeny a jej dopadov na africké obyvateľstvo. A zároveň sa podrobnejšie pozerá na súčasné ekonomické trendy, predovšetkým ohľadom fenoménu tzv. mobile money a internetových peňazí. Práve subsaharská Afrika je totiž v súčasnosti ako región jedným zo svetových lídrov vzhľadom na počet používateľov elektronického bankovníctva.

Ďalším zaujímavým javom, ktorý sme zohľadnili, je význam náboženstva. Spolu s dynamickým nárastom populácie narastá aj význam rôznych náboženstiev v mladej generácii. Týka sa to najmä dvoch najväčších denominácií v Afrike – kresťanstva a islámu. Preto sme sa rozhodli v tomto vydaní rozdeliť pôvodnú kapitolu o náboženstvách v Afrike na dve časti. Jedna samostatná kapitola sa venuje pôvodným africkým náboženstvám a druhá špeciálne kresťanstvu a islámu v Afrike. V mnohých afrických regiónoch totiž naozaj narastá u mladej populácie význam rôznych charizmatických náboženských lídrov či reformovaných náboženských prúdov. Často sa pritom stavajú do úplného pro-

tikladu k existujúcim politickým systémom či elitám a majú tak veľký spoločenský dopad, ktorý sa neraz odráža aj na volebnom správaní či spoločenských náladách. Aj tu však platí, že dynamika tohto fenoménu sa líši od regiónu k regiónu a napríklad v univerzitnom prostredí sú aj náboženské elity často predmetom kritiky mladých ľudí.

Výraznejšou aktualizáciou prešli aj kapitoly, ktoré sa venujú medzinárodným vzťahom či vojnovým konfliktom. Od prvého vydania tejto knihy sa globálne dianie zásadne zmenilo. Medzi najvýraznejšie aspekty patrí predovšetkým pandémie COVID-19 a vypuknutie vojny na Ukrajine, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnili a ovplyvňujú dianie v Afrike. Všetky tieto, aj mnohé ďalšie aspekty nového vývoja v Afrike a vo svete sme sa snažili v tomto vydaní našej knihy zohľadniť.

Kniha *Afrika: dejiny, kultúra a súčasnosť neznámeho kontinentu* je výsledkom práce slovenských, ale aj českých autoriek a autorov. Ide o odborníčky a odborníkov z vedných disciplín ako afrikanistika, arabistika, etnológia, história, literatúra či geografia, ale aj z prostredia diplomacie a medzinárodných vzťahov. Všetkých týchto autorov spája jedno – Afrika a jej obyvatelia v rôznych regiónoch a časových obdobiach sú predmetom ich celoživotného záujmu a fascinácie alebo tvoria dôležitú súčasť ich profesionálneho života.

Napriek tomu, že Afrika naďalej ostáva v našej spoločnosti málo známa, jej odborný výskum má na Slovensku pomerne dlhú tradíciu. O vznik a rozvoj afrických štúdií u nás sa zaslúžila predovšetkým slovenská afrikanistka doc. PhDr. Viera Pawliková-Vilhanová, DrSc. Narodila sa v roku 1944 v obci Turček neďaleko Turčianskych Teplíc. Bola absolventkou prvej školy afrických štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe, ktoré ukončila v roku 1966. Následne nastúpila na Ústav orientalistiky SAV v Bratislave a priniesla na Slovensko úplne novú akademickú disciplínu. V roku 1971 jej vtedajší komunistický režim v Československu zakázal cestovať do afrických aj západných krajín. Na Ústave orientalistiky SAV v Bratislave zastrešovala africké štúdiá v podstate až do konca svojho života v roku 2019, keď náhle zomrela vo veku 74 rokov.

Viera Pawliková-Vilhanová bola súčasťou výnimočnej generácie európskych afrikanistiek a afrikanistov druhej polovice 20. storočia, ktorí sa usilovali o navrátenie Afričanov späť do ľudskej civilizácie, odkiaľ ich vylúčil kolonializmus. Jej práca si získala rešpekt na medzinárodnej úrovni a stala sa jednou z najvýznamnejších osobností sloven-

ských spoločenských vied. Viaceré autorky a autori tejto knihy patrili buď medzi jej študentov alebo spolupracovníkov. Dodnes k jej odbornej práci, pozitívnemu prístupu k životu a otvorenosti k iným kultúram prechováajú hlboký rešpekt a úctu. Aj preto sme sa rozhodli venovať túto knihu práve jej.

Silvester Trnovec